

Спільнота для літургії чи літургія для спільноти?

ВІКТОРІЯ СЕМЕНОВА

20 БЕРЕЗНЯ 2019

Зв'язок між спільнотою вірних і літургією безперечний, але його не завжди розуміють так само. Про зростання спільноти в літургії, розвиток літургії у спільноті та про різні погляди на цю взаємодію розповідає отець доктор Пшемислав Новаковський SM, професор літургії Папського університету Йоана Павла II у Кракові.

Фото: Lawrence Lew OP

– Літургія творить спільноту чи спільнота – літургію?

– Найочевидніше було б відповісти, що спільнота служить літургію. Ба більше, спільнота – необхідна умова для служіння літургії. Проте треба визнати, що літургія як публічний культ і спільнота, що є учасником, виконавцем і водночас реципієнтом літургійної дійсності, впливають одна на одну. Мовні, культурні й етнічні особливості учасників, безперечно, мають вплив на богослужіння, і це узгоджується зі значенням самого слова «літургія», що означає спільну публічну справу, дію для блага спільноти. А з другого боку, якщо спільнота століттями служить літургію, то сама літургія стає творчим чинником для людей – вона їх формує, ушляхетнює, зміцнює.

Варто також пам'ятати, що літургія – це Божа справа. Вона виходить із Ісуса Христа, продовжує Його вчинки, жести і слова. Тобто Бог є початком і першим служителем літургії. Спільнота, яка відповідає на Його діяння, робить це по-своєму, виходячи з контексту свого

життя. Тож деякі суттєві знаки літургії (жести, слова, спасительна суть, освячення) походять від Христа, а елементи культу (обряди, тексти пісень, порядок читань, форма літургійних шат і посуду тощо) – це відповідь людей Богові. Даючи визначення літургії, говоримо, що вона – «освячення і культ» (пор. «Sacrosanctum concilium», 7). Освячення відбувається з боку Бога, а культ, для якого центральна подяка, – з боку людей.

Щоб зрозуміти спільнотний характер літургії, важливо врахувати й теологічний аспект спільноти Церкви. Христос від початку створює спільноту Церкви серед тих, хто збирається на ламанні хліба – Євхаристії – так само, як творив її з апостолами під час Тайної вечері. Тож Церква, спільнота водночас людська і Божа, реально зустрічається зі своїм Творцем у Євхаристії – центрі літургії. Тепер зрозуміліший стає вислів «Євхаристія творить Церкву», суть якого полягає в тому, що першим проявом життя Церкви були не її діла, а зустріч із Богом у молитві. Це підтверджує грецьке слово «еклезія», тобто «церква»: воно походить від «еклео», що означає «скликати».

– Чи можна, отже, вважати, що людська спільнота, зібрана на богослужінні, – це видимий знак невидимої літургії?

– Точно можна послатися на відомий вислів, що літургія – це небо на землі, або на ідею, особливо властиву східним обрядам, про те, що земна літургія є іконою літургії небесної, її віддзеркаленням. Саме тому земна літургія має відбуватись у спільноті – аби бути гідним відбитком небесної, де Богу віддають хвалу хори ангелів та святих і Христос, що сидить по Його правиці. Наприклад, у східній літургії це промовисто виявляється в Херувимській пісні: «Иже херувими тайно образующе и животворящей Троице трисвятую песнь припевающе», – де люд Божий стає віддзеркаленням хорів ангелів і святих.

Віряни – повноправні учасники літургії. Я навіть наважився б назвати їх співтворцями.

– Як на спільноту та її участь у літургії дивляться західна та східна богословські традиції?

– Здається, що західні літургісти підходять до суті спільноти та її зв'язку з літургією раціональніше, упорядкованіше, з причинно-наслідкового боку, спираючись на слова з Євангелія від Матея: «Де двоє або троє зібрані в Моє ім'я, там Я серед них» (18, 20). Їхня логіка така: спершу збираються люди, які творять спільноту, і через це Христос перебуває

серед них. Східні ж літургісти загалом вважають, що це літургія творить із зібраних осіб спільноту, єднає вірних. Микола Гоголь у «Роздумах про Божественну Літургію» пише про те, що віряни, входячи до храму, аби взяти участь у богослужінні, роз'єднані: кожен має на серці щось своє. Але щойно розпочинаються співи й заклики, люди єднуються у великій гармонії з усією Церквою земною й небесною.

Ця взаємодія впливає й на культ, і на спільноту. З одного боку, конкретний обряд виходить із певної культури, вбирає її характерні риси; з іншого, обряд має великий вплив на ментальність народу, його культуру, самоідентифікацію в межах певної етнічної групи. Останнє особливо характерне для східної ментальності. Наприклад, якщо християнин – вірменин, то він, відповідно, належить до вірменського обряду, а не якогось іншого. Ліванець ідентифікуватиме себе з Маронітською Церквою й так далі. Навіть на прикладі України можна це побачити, коли йдеться, зокрема, про томос.

Друга відмінність – якщо можна її так назвати – у поглядах західних і східних теологів стосується участі вірних у богослужіннях. У Західній Церкві після II Ватиканського собору по-новому осмислили активну участь спільноти в літургії: віряни – її повноправні учасники. Я навіть наважився б назвати їх співтворцями. Деякі теологи прямо говорять про співслужіння вірних, коли для священника передбачена роль очільника спільноти, де літургію служать усі. Чинна участь вірних світських проявляється в західній літургії через функції, до яких їх допущено після II Ватиканського собору: читання, спів псалмів, міністрантура, сталий дияконат і навіть світські служителі Євхаристії.

Літургія східних християн, імовірно, може здатися менш раціональною, а їхня участь – пасивною та сконцентрованою на внутрішніх духовних переживаннях. Проте східна літургія містить багато деталей, що стосуються реального життя людей і конкретних справ, про які вони просять у різноманітних єктеніях, а не в одній-єдиній молитві вірних, як у західному обряді. Також сталі літургійні функції – читець, співець, аколіт тощо – були у східному обряді завжди й досі збереглися.

Літургія не закінчується у храмі, а переходить у щоденне життя.

По-третє, різниця в поглядах полягає в тому, що західні літургісти наполягають на катехизації та знанні частин Меси й загалом прискіпливіше ставляться до підготовки до богослужіння,

«адже ще до того, як люди зможуть приступити до літургії, вони конче мусять бути покликані до віри й навернення» («Sacrosanctum concilium», 9). Східна теологія тимчасом приписує літургії таку міць, так сильно наполягає на діяльності Бога, що для неї важливо, аби люди просто прийшли на Службу Божу, бо в цьому святому просторі й так діятиме Господь. Православний теолог Олександр Шмеман пише, що люди мають певну інтуїцію та здатні осягнути дію Бога навіть без відповідної підготовки, без знання частин літургії та їхнього значення; віряни відчують небо на землі й усвідомлюють, що перебувають із Богом в особливому часопросторі – поза межами людських часу та простору. Після такого досвіду можна приступати до катехитичного навчання. Це дуже схоже на містагогію Отців Церкви, які базували катехитику саме на досвіді, пережитому під час літургії. Вони вважали, що самі богослужіння через промовисті знаки вже впроваджують до суті християнства. І тому після короткого вступного повчання відсилали катехуменів пережити хрещення, а вже потім продовжували катехизи, інтерпретуючи літургійні знаки.

Утім, не можна радикально відділити одного погляду від другого, бо вони перетинаються: спільнота – це підстава, а водночас мета літургії; Бог ініціює літургію, а водночас двоє чи троє зібраних є спільнотою, у якій перебуває Бог.

– Чи достатньо ходити на богослужіння, щоб бути спільнотою?

– Літургія не закінчується у храмі, а переходить у щоденне життя. З іншого боку, у храмовому служінні має проявлятися щоденне життя. Літургія – це не втеча від реальності й не ритуал, який має очистити людину, щоб вона потім могла повернутися до того, з чого очистилася. Помилково ділити життя на сакральне і профанне: сакральне має виходити з зустрічі з Богом у літургії, із переживання таїнств і спонукати до дій у повсякденному житті. Служити Євхаристійну Літургію – це й служити Євхаристію в житті щодо ближніх, убогих, нужденних, у любові й жертвності. І тому мало ходити на літургію, щоб бути спільнотою. Спільнота зароджується на літургії, але потім триває в парафіяльних спільнотах, у сім'ї. Літургія – це початок християнського життя, його джерело і втілення.

